

PAVEL KOPEČEK:

LITURGICKÉ HNUTÍ V ČESKÝCH ZEMÍCH
A POKONCILNÍ REFORMA

(Brno: CDK, 2016, 399 stran, ISBN
978-80-7325-419-3)

V úvodu této studie autor uvádí, že by měla být vyplněna meze-
ra v produkci literatury, zabývající
se liturgickým hnutím, a zároveň
i poslední liturgickou reformou po
II. vatikánském koncilu. Ta ovšem
byla připravována a předznamená-
ná dlouhodobými iniciativami
už od poloviny 19. století, které
se však neomezovaly pouze na sa-
motnou reformu podoby liturgie,
ale byly podloženy i významnými
příspěvky v oblasti liturgické teo-
logie. I to je zřejmě jeden z důvo-
dů, proč byla *Konstituce o liturgii*
biskupy na koncilu jednoznačně
přijata.

Pavel Kopeček chce proto
v této studii nabídnout integrující
přístup, který by tematiku ucho-
pil nejen z hlediska historického,
liturgického a pastoračního, ale
především i teologického a an-
tropologického (s. 5). Celá látka
je rozvrstvena do dvou velkých
bloků. Po krátké úvodní kapitole,
pojednávající o vztahu reformy li-
turgie a reformy církve v kontextu
proměnnosti, který vyplývá z dě-
jinného charakteru církve jakožto
putujícího Božího lidu, následují

tři obsáhlé celky, které se zabývají
liturgickým hnutím v celoevrop-
ském kontextu včetně profilů jed-
notlivých osobností, a pak i litur-
gickým hnutím v českých zemích
(kap. 2, 3, 4). Druhý blok (kap. 5, 6,
7) mapuje jednotlivé etapy a kroky
související s prací koncilu a dalších
pracovních grémií, včetně edice li-
turgických knih, a je pak uzavřen
textem o zavádění a recepci této
reformy v tehdejší Českosloven-
sku. Poslední 8. kapitola s názvem
„Český misál a jeho překlad“ lze
považovat za závěrečný exkurz,
demonstrující práci překladatel-
ské skupiny.

Ve 2. kapitole, čítající více než
40 stran, autor přehledným způ-
sobem představuje obrodné snahy
na poli liturgie. Začínají už v 17.
a 18. století edicemi středověkých
liturgických pramenů, v následu-
jícím století pokračují restaurač-
ními snahami o obnovu římské
liturgie včetně gregoriánského cho-
rálu (benediktinské kláštery Maria
Laach, Beuron, Mont-César), aby
pak v následném vývoji byly do-
plněny zvýšeným zájmem o řec-
kou a latinskou patristiku (*theo-
logie nouvelle*, tübingenská škola,
Oxfordské hnutí). Je samozřejmě
zmíněno „hvězdné“ trio (Casel,
Guardini, Parsch), které lze bez
nadsázky označit jako bezpro-
střední předchůdce koncilní li-
turgické reformy. Zaslужné je, že

autor mapuje také iniciativy liturgického hnutí v mimoevropských zemích (USA, Brazílie, Mexiko), což není tak zcela obecně známo. V závěru 2. kapitoly je uveden přehled liturgických kongresů v polovině 20. století, také i reformní snahy některých papežů na poli obnovy liturgie (Pius XII.).

Třetí kapitola je formou krátkých medailonů věnována některým představitelům liturgického hnutí, z nichž situaci u nás nejsilněji ovlivnil v teologickém přístupu Odo Casel (*Mysterientheologie*), v oblasti praxe pak jednoznačně Pius Parsch, přičemž obě dimenze s přidáním silným antropologickým aspektem propojil Romano Guardini.

O liturgickém hnutí v českých zemích pojednává následující 4. kapitola, která čítá přes 70 stran. Jsou uvedeny některé příručky pastorální teologie, jejichž součástí v době josefinismu liturgika byla (Chládek, Stach, Skočdopole). Snad pro úplnost mohl být zmíněn plán teologického studia (1774), který vypracoval broumovský opat Stephan Rautenstrauch a který měl být závazným pro teologické fakulty v monarchii; zde je totiž v přehledu uvedena struktura liturgiky jakožto studijního předmětu. Dále jsou uvedeni autoři liturgických příruček (Lukeš, Hnojek, Brynych, Šrů-

tek, Baudyš, Podlaha, Burýšek), taktéž i témata článků, uveřejňovaných v Časopise katolického duchovenstva (1832–1949). Z vědeckého přínosu moravských autorů 1. poloviny 20. století je právem zmíněn profesor CMBF v Olomouci Josef Foltynovský, jehož *Liturgika* (1932), která hojně čerpá z německé a francouzské literatury, snese nároky na vědeckou publikaci, a také Josef Kupka, pastorální teolog na teologickém institutu v Brně a pozdější biskup brněnský, jehož dvě rozsáhlé práce *O mši svaté* (1899) a *O církevním roce* (1907) jsou vědeckými příručkami, určenými především kněží pro jejich službu liturgickou a homiletickou. Přínosem pro liturgické hnutí byli také Jan Hejčl (biblický aspekt) a František Cinek (spirituální rozměr). V závěru kapitoly jsou ještě vyhodnocena střediska liturgického hnutí (Emauz), taktéž i časopisecká tvorba (*Pax, Na hlubinu, Vyšehrad*).

Druhá rozsáhlá část knihy (s. 174–322) je věnována liturgické reformě II. vatikánského koncilu, a to jednak z pohledu celocírkevního (kap. 5 a 6), potom se zaměřením pouze na území tehdejšího Československého státu (kap. 7). Autor začíná už u prvního liturgického grémia, ustanoveného v roce 1948 (tzv. Commissio Piana), které pracovalo celých 12 let a odvedlo

záslužnou práci při liturgické reformě padesátých let. V roce 1960 pak byla zřízena přípravná komise, jejímž sekretářem byl Annibale Bugnini (1912–1982), po schválení *Konstituce o liturgii* pak tzv. *Consilium*. Autor přehledně na základě pramenů komentuje průběh prací (včetně potíží se zaváděním národních jazyků nebo problematiky liturgické hudby). Je také zmíněno *Motu proprio Sacram liturgiam* z 25. ledna 1964, které však omezovalo práva místních liturgických komisí při vytváření překladů do národních jazyků, což přímo odporuje konstituci SC (čl. 36). Autor tuto situaci zmiňuje na s. 209n, recenzent k tomu však musí doplnit, že odpor biskupů (zvláště francouzských a německých) proti tomu, aby se již dva měsíce po vydání konstituce měnilo přání otců koncilu, byl tak silný, že jej nebylo možno přehlédnout (biskupové byli totiž ještě v Římě, neboť zasedání koncilu stále pokračovalo), a čl. 9 zmíněného dokumentu byl pod tímto tlakem změněn, když z textu bylo odstraněno slovo *recognoscere* a nahrazeno výrazem *confirmare*, a takto opravený text (oproti původnímu textu v *Osservatore Romano* ze dne 26. 1.) byl pak uveřejněn v *Acta Apostolicae Sedis*. Kuriální centralismus ovšem později stále sílil a proti vůli biskupských kon-

ferencí se zasahování do překladů už nedalo zabránit; současné *Motu proprio* papeže Františka *Magnum principium* tedy jen respektuje přání koncilu, vyjádřené v SC 36.

V 6. kapitole jsou popsána napětí, která provázela zavádění reformy, odpor tradicionalistických skupin (lefébristé, *Una voce*), právní dopad Apoštolské konstituce Pavla VI., zavádějící nový misál; právem je vyzvednuta a oceněna vyčerpávající práce sekretáře Bugniniho. Tato kapitola je vybídnutím pro badatele k další práci, neboť všechny jednotlivé střety a zápasy na nejvyšších místech jsou velmi dobře pramenně zdokumentovány. Autor dochází k závěru, že dnes často užívaný axiom „reforma reformy“ nemůže být chápán jako nějaký návrat zpět, ale pouze jako permanentní úsilí o hlubší pochopení liturgie v jejím teandrickém rozměru, v jejích širších ekleziologických souvislostech, v problematice jejího dějinného charakteru a inkultura-
ce.

Sedmá kapitola pojednává o zavádění a recepci liturgické reformy v tehdejší Československu. Na základě dochovaných pramenů je dokumentována činnost liturgických komisí, a to jak celostátní, tak i národních, a také jednotlivých komisí diecézních. Při vydávání nových liturgických

knih jsou zmíněny potíže vnější, taktéž ale i vnitřní, a to z důvodů vztahů v rámci překladatelské skupiny. Uskutečnění reformy a její recepce v českých a moravských diecézích je hodnocena pozitivně.

Poslední kapitola nabízí cenné svědectví o práci na revizi překladu misálu, neboť autor zastával v překladatelské skupině, která pracovala 10 let (2002–2012), delší dobu funkci sekretáře. Mimo jiné je zmíněn i spor o samotný název této liturgické knihy, zda to totiž má být „Český misál“ či „Římský misál“. K tomu recenzent pouze poznamenává, že výraz „římský“ neoznačuje „zemi původu“, že totiž *editio typica* byla „vyrobena“ v Římě, ale jde o označení celé liturgické „rodiny“, tzn. společenství, řídící se a užívající určitý „obřad“, např. řecký, milánský, mozarabský, maronitský, nebo také římský. My jsme katolíci římského, nikoliv českého obřadu, proto jednoznačně správný název této liturgické knihy je „Římský misál“, snad ještě lépe „Misál římského obřadu“.

V závěru knihy se setkáme ještě s rozsáhlým seznamem pramenů a literatury (s. 341–359); důkladnost práce autora s nimi dokládají odkazy na stranách pod čarou v počtu 1044. V „Přílohách“ najdeme seznam učitelů liturgiky

a příbuzných oborů až do současnosti (s. 361n), seznam členů vatikánských komisí (*Piana, Preparatoria, Consilium*; s. 366–374), také faksimile některých zápisů ze zasedání liturgických komisí.

V úplném závěru si recenzent dovoluje uvést jen drobné korekce, což je v díle takového rozsahu zcela zanedbatelné. Na s. 42 je zmíněna studie anglikánského liturgika Gregoryho Dixe z roku 1945 s názvem *The Shape of the Liturgy*, která dnes představuje již standardní dílo. Pavel Kopeček uvádí, že Dix zde popsal čtyři úkony při ritu chleba, které Ježíš při poslední večeři použil: vzít chléb, požehnat, lámat, rozdávat. To však není to nejzávažnější a originální, neboť to je běžně známo, podobně jako tři úkony při obřadu kalicha po večeři: vzít, požehnat, rozdílet. Dix ale rozpoznal, že z těchto původně sedmi samostatných úkonů se na přelomu 1. a 2. století staly úkony čtyři (*seven actions as four*): vzít chléb a kalich (už současně), požehnat (eucharistická modlitba), lámat a rozdílet (přijímání); *The Shape*, s. 48n.

Na místo pojmu liturgická iniciace by bylo lépe užívat termín liturgická mystagogie (s. 23 passim). Nadpis 3.10.1 „Církev jako mystici Corporis“ by měl znít „Církev jako Corpus mysticum“ (s. 96).

Kniha Pavla Kopečka *Liturgické hnutí v českých zemích a pokoncilní reforma* je vědeckou studií, představující nezanedbatelný přínos pro českou literaturu v této tematické oblasti. Je možno říci, že v takovém rozsahu a s takovou důkladností byla tato problematika v našem prostoru uchopena poprvé. V situaci, kdy jsme konfrontováni s různými názory na smysl a průběh liturgické reformy, může kniha sloužit jako velmi dobrý podklad pro věcnou a korektní diskuzi. Jakkoliv jde o knihu odbornou, může být pomůckou a obohacením pro všechny, kteří se liturgickou problematikou zabývají, ať už více teoreticky, či také prakticky. Pro kněze, jáhny, pastorační asistenty, katechety aj. může představovat rozšíření obzorů a zdravý nadhled při řešení často ne příliš podstatných problémů. Vydavatelství CDK je třeba vyslovit uznání, že vydání knihy připravilo a také ji potom ve velmi dobré grafické úpravě vydalo.

František Kunetka

LUISA KARCUBOVÁ:

PŘEKROČIT PRÁH EKOLOGIE.

*K TEOLOGII DOVRŠUJÍCÍHO SE SVĚTA
VE SVĚTLE KŘESŤANSKÝCH TRADIC
VÝCHODU A ZÁPADU*

(*Současné otázky* 55, Olomouc:
Refugium, 2016, 134 stran, ISBN
978-80-7412-265.)¹

Současná líčení moderní ekologické krize nejsou vůbec optimistická. Klíčové pro budoucnost se zdá být to, že přední znalci z různých oblastí a rozdílných východisek spojují svoje úsilí, aby společně hledali řešení našich environmentálních otázek. Jeden ze zdrojů může být pro mnohé překvapivě i teologický pohled na otázky životního prostředí. Musíme však říci, že teologie značně zůstává za ostatními vědními obory. Studie L. Karcubové si klade za cíl vnést ekologické otázky do současné mezioborové diskuze přísně teologickou argumentací, která zahrnuje prameny katolické a pravoslavné teologie, východní i západní tradici. V jejím pohledu jsou to především interpretace textů církevních otců, které otevírají současnou teologii cestu tematizovat otázku stvoření jako dobro

1 Monografie vznikla v rámci řešení grantového projektu GAČR 16-26213S (*Recepce teologických tradic křesťanského Východu*).

stvořeného, jako otázku asketické interakce s přírodou a eschatologické vize stvoření.

Vnitřní inspirací pro studii je kniha *Teologie stvoření: Reflexe o ekologii* (Refugium, Olomouc 2017) anglického biblisty a znalce syrské křesťanské tradice Roberta Mur-raye. „Přes biblické kořeny a teologii stvoření, v bohatém odkazu patristiky, která v sobě implicitně zahrnuje celek otázek, které dnes klade životní prostředí, bychom rádi překročili práh ekologie k misijnímu rozměru, který otevírá křesťanskou perspektivu a možnost *záchrany* stvoření“ (s. 5). Tento programový zájem autorky je ztvárněn v šesti kapitolách: 1. Spor o recepci biblické zvěsti ve vztahu k životnímu prostředí (s. 8–17); 2. Kulturní rozměr teologické výpovědi k ekologii v encyklice *Laudato si'* (s. 18–36); 3. *Laudes Creaturarum* sv. Františka z Assisi (s. 37–45); 4. Vztah teologie a ekologie (s. 46–71); 5. Tematizace možného naslouchání ekologie křesťanské existenci, zvěstování evangelia a teologii vůbec (s. 72–94); 6. Překročit práh ekologie (s. 91–112). Kniha je navíc opatřena krátkým závěrem (s. 113–116), rozsáhlou bibliografií (s. 117–128), seznamem zkratk (s. 129), jmenovým rejstříkem (s. 130–133) a anglickým *Summary* (s. 134).

Autorka si všímá podrobně geneze celé diskuze vyvolané protikřesťanskou ekologickou tezí navrženou Lynnem Whitem a vyvrácenou historikem Jeremy Cohenem o tom, že židé a křesťané užívali verš Gn 1,28 k tomu, aby ospravedlnili své sobecké využívání životního prostředí (s. 11–12). Po podrobné analýze biblického textu dochází k závěru: „Dnes se exegeté shodují v tom, že slovesa *podmaňte si zemi a vládněte (...)* nade všemi živými tvory není despotický postoj a nadvláda člověka, ale svěření úkolu a služby“ (s. 16). Její argumentace je přesvědčivá.

Zasazení encykliky papeže Františka *Laudato si'* do biblického a evropského civilizačního okruhu je rekapitulací výpovědí o ekologickém povědomí této civilizace, i o tom, kde se zrodil protikřesťanský étos, který se projevuje i v některých podobách ekologického diskurzu. Z tohoto hlediska komentuje autorka i hlubší kulturní strategii papeže Františka, který rýsuje přímou spojnici křesťanství a starověkých kultur jako společné pozitivní dědictví předkřesťanského a křesťanského způsobu života. Paralely mezi tezemi encykliky *Laudato si'* a pečlivě excerpovanými tezemi antických, středověkých a novověkých autorů vedou ke stěžejnímu vyústění druhé kapitoly, totiž že „péče o společ-

ný dům je plodem moudrosti, ne pouze znalostí“ (s. 25). Humanita a křesťanství nejsou stavěny proti sobě, nýbrž jsou skutečností vzájemně se proměňující. Pod hojnými články encykliky autorka čte a odvozuje souvislosti, motivy, dopady či odezvy této kulturní interakce, která připravuje sblížení teologických a věroučných pozic křesťanství a ekologického uvažování současné společnosti.

Autorka se dále chopí interpretace skvostu křesťanské mystiky *Chvalozpěvu na stvoření*, která je obsahem třetí kapitoly (s. 37–45). Autorka zdařile vystihuje bližší určení celého textu: „Zkušenost [nad zpěvem ptáčků] neústí v úžas nad přírodou jako takovou, ale nad možnostmi *nového člověka* rozvinout novým způsobem své smysly, stejně i citlivost sounáležitosti ve spáse dané nám Kristem. Stvoření není jen naukou o původu světa, ale o zachování světa stále přítomným Božím stvořením, které završuje stvoření samotné“ (s. 45). Podobnost nachází u starce Zosima v románu *Bratři Karamazovi* F. M. Dostojevského. V podstatě hledání paralel, analogií a propojení kulturního bohatství tvořeného teologickou reflexí tradice i autonomií a svobodou myšlení člověka v průběhu dějin ukazuje na jakousi vývojovou vnitřní nit, kterou L. Karzcubová rozvíjí

před očima čtenáře způsobem, který mu dává vhled do celé problematiky. Otevírá vnímání, které v dnešní teologické práci hledající způsob interakce víry a humanitního bohatství civilizace běžné není.

Výraz „systematické pojednání“ je asi nejlepším vyjádřením toho, co autorka postuluje jako reflexi ekologie a teologie v jejich vzájemnosti i odlišnosti. Nutno poznamenat, že její postup je stroze metodicky teologický. Neskouzává do meditativních teologických klišé nad přírodou nebo o přírodě, jak můžeme vidět u teologizujících ekologů nebo ekologizujících teologů. Podkapitola „Stvoření ex nihilo, příroda a životní prostředí“ je uvedením do geneze křesťanského přístupu k přírodě i životnímu prostředí a jejich ochraně založené na klasické doktríně stvoření *ex nihilo*. Autorka ukazuje, jak se teologický koncept *stvoření ex nihilo* promítá bezprostředně do textů encykliky *Laudato si'*. Druhá podkapitola („Stvoření *ab initio temporis* – dualita příroda a dějiny,“ s. 53–61) je analýzou času chápaného jako skutečnost, která patří k dílu stvoření, vykoupení a dovršení. Podle ní „příroda rovněž v biblických textech odráží jistou analogii s vnitřním stavem lidského rozpoložení“ (s. 58). Ukazuje na mož-

nosti, jak by mohla biblická zvěst vstoupit do *hlubinné ekologie*, totiž „celistvou morální odpovědností člověka za celý stvořený svět“ (s. 59). Třetí podkapitola („Člověk – imago Dei a capax Dei,“ s. 62–71) rozvíjí koncept Augustinův o stvoření člověka pro Krista a ke Kristu, který přetváří antropologickou strukturu člověka, jehož základní charakteristikou je, že očekává a hledá Boží zjevení, jeho Slovo. Otevřenost nese nárok, který rozvíjí svobodu člověka skrze *potentia oboedientialis*. Definuje *ekologickou konverzi* jako uschopnění vidět Boží působení ve stvořeném světě (srov. *Laudato si'* 220). Dochází logicky k tomu, že se shoduje s tím, co říká D. Edwards, kterého cituje: „Neodkladnou úlohou teologie je poukázat na vnitřní propojenost stále živé paměti Ježíše a těch záležitostí, s kterými se celosvětové společenství potýká. Pouze za předpokladu tohoto propojení bude činnost ve prospěch životního prostředí nejen eticky odpovědným, nýbrž i radikálně křesťanským jednáním, [projevem] důvěryhodné praxe, jak se učíme jako křesťané následovat Krista. Pouze to, že širší společenství věřících bude podněcováno tím, co je mu nejvlastnější, jej přivede k ekologické konverzi“ (s. 66).

Vrcholem se jeví být pátá kapitola, která se ptá po významu

toho, co znamená, že teologie vede dialog s vědami o životě: i zde má teologie „kořeny svého sobě vlastního přístupu v tajemství Boha, který k člověku promlouvá ve zjevení“ ne samo sebou, ale když má v patrnosti *nexus mysteriorum* (srov. *Dei Filius* 4, in *Dokumenty prvního vatikánského koncilu*, Praha: Krystal OP, 2006, s. 75). Vzdálenost i blízkost Boha a člověka otevírá cestu, jak vyložit imanentní život Boha ve vztahu k *teologii ekologie*. Tento interpretační klíč používá k objasnění teologických výpovědí encykliky *Laudato si'*, 238–240: „Otec je poslední zdroj všeho, láskyplný a komunikativní základ všeho, co existuje“ (*Laudato si'*, 238); „Syn, jenž odráží Otce a skrze něhož bylo všechno stvořeno, se spojil s touto zemí“ (*Laudato si'*, 238); „Duch, nekonečné pouto lásky, je vnitřně přítomen v srdci univerza, kde vnuká a vzbuzuje nové cesty“ (*Laudato si'*, 238). Celá trinitárně pojatá expozice vrcholu encykliky je významným příspěvkem v rozvoji *teologie ekologie*, když se ptá po trojičním otisku ve stvoření jako cestě k Bohu.

Poslední šestá kapitola („Překročit práh ekologie“) komentuje ekologickou výchovu a spiritualitu, jak ji přináší encyklika *Laudato si'* (202–237). Zralá odpovědnost vyrůstá ze zásady, že „životu rozumíme z jeho cíle“ (s. 95). Proto

eschatologické vodítko pro spiritualitu jako odpovědné rozlišování a rozhodování je východiskem i pro její podobu „trvale udržitelného rozvoje“ jako vidění budoucnosti, která není možná bez askeze. Autorka výstižně říká: „Volání po kulturní ekologii, ekologii všedního dne, ekologické konverzi, po hlubším pochopení svátostných znamení a svátečního odpočinku jsou témata, která nacházejí nutně odezvu v pastoraaci vyžadující skutečnou pastorační konverzi“ (s. 98–99). Spiritualita jako odpovědnost před budoucností je tvořena teologickými východisky: *Kristus jako pravý obraz nového člověka* (s. 102), schopnost vnitřně se

postavit proti trendu *anti-kultury „použij a vyhod“* (s. 110), kde se autorka odvolává na zprávu zvanou Oxfam 2016 (*Wealth: Having It All and Wanting More*). Východisko nevidí ani v „dobrovolné přínosnosti vůči sobě samému ve prospěch budoucího *subjective well-being*“ (s. 111), jako výsledek lidského úsilí, ale v klasické „synergii božského a lidského v osobě Ježíše Krista na cestě k proměně světa jako *společně sdílené odpovědnosti*“ (s. 112). V závěru lze jen odkázat na bohatou, často nejnovější literaturu, jíž jsme díky autorčině poctivé rešerše uváděni do bezprostředního jádra současné diskuze teologie a ekologie.

Pavel Ambros